

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu

Ala Lichačiova, Svetlana Markova

Vilniaus universitetas

a.li@takas.lt, Svetlana.Markova@flf.vu.lt

Anotacija

Straipsnio objektas yra Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. Aptariami keli su įvardyta problema susiję klausimai: ar Lietuvos rusakalbiai jaučiasi gerai, vartodami gimtąją kalbą; ar jiems yra artima Rusija kaip simbolinė gimtinė arba kalbinė metropolija; ar jie norėtų, kad jų vaikai gerai mokėtų rusų kalbą, laikytų ją gimtąja; ar jų požiūrį į gimtąją kalbą veikia rusofobijos apraiškos viešajame diskurse. Nagrinėjami sociolingvistinių projektų duomenys apie Vilnių, Klaipėdą ir Visaginą, nes tai yra miestai, kuriuose rusakalbių gyventojų skaičius yra didžiausias, lyginant su kitais šalies regionais. Giluminių apklausų analizė rodo, kad Lietuvos rusakalbiams gyventojams rusų kalba išlieka vienintelis realus etninės savivokos komponentas. Tačiau Lietuvos rusakalbių gyventojų noras neprarasti gimtosios kalbos reikalauja didesnių, negu kitoje kalbinėje aplinkoje gyvenantiems žmonėms įprasta, pastangų. Viešajame Lietuvos diskurse periodiškai aktyviai besireiškiant etniniam ir kalbiniam nepakantumui, siekiant išlaikyti savo kalbą, rusiškai kalbantiems gyventojams prireikia dar ir psichologinės ištvermės.

Raktažodžiai: gimtoji kalba, rusų kalba, kalbinės nuostatos, savivoka, viešasis diskursas.

Keywords: native language, Russian language, language attitudes, self-perception, public discourse.

1. Įžanga

Prieš keletą dešimtmečių rusiškai kalbantys žmonės, kur begyventų, turbūt neabejojo rusų kalbos patrauklumu: siejama su pasaulinės reikšmės kultūros ir literatūros tradicija, ji kėlė jiems pasididžiavimo jausmą (plg. daugumai rusakalbių nuo mažens žinomus Ivano Turgenevo žodžius „velikij i mogučij russkij jazyk“, t. y. „didi ir galinga rusų kalba“). Posovietinės permainos išryškino neigiamą politinę rusų kalbos reputaciją, o „rusakalbiškumas“ net patiems rusakalbiams

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

tapo nepageidaujamas. Ką matome šiandien? Ar galime kalbėti apie emocinio ryšio su gimtąja kalba nunykimą?

Šiame straipsnyje siekiama rasti atsakymus į panašius klausimus Lietuvos kontekste. Tuo tikslu analizuojami duomenys, surinkti vykdant mokslo tyrimo projektus „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ (2007–2009 m.) ir „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ (2010–2013 m.) [1].

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos rusų bei rusakalbių etninės savivokos ypatumai kitų posovietinių šalių rusų gyventojų fone nėra pakankamai ištirti (apie tai žr.: Frėjutė-Rakauskienė 2011), tuo labiau iki šiol nėra išsamesnių studijų, kuriose būtų analizuojamas Lietuvos rusakalbių požiūris į gimtąją kalbą [2], nors tam tikri pastebėjimai šia tema suformuluoti kai kuriuose minėtų projektų pagrindu parengtų monografijų skyriuose (Brazauskienė 2013; Lichačiova 2013; Lichačiova 2010; taip pat žr. Brazauskienė, Lichačiova 2011; Lichačiova 2009).

Taigi šio straipsnio objektas yra Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu: siekiama nusakyti sudėtingus ryšius, siejančius Lietuvoje gyvenančius nelietuvių tautybės žmones su rusų kalba, kuri jų šeimose yra laikoma gimtąja, o jie patys arba yra rusų kilmės, arba daugiau ar mažiau tapatinasi su rusais. Išskirsime tik keletą šios problemos aspektų: ar Lietuvos rusakalbiai jaučiasi gerai, vartodami gimtąją kalbą; ar jie jaučia artumą Rusijai; ar jiems svarbu, kad jų vaikai gerai mokėtų rusų kalbą, laikytų ją gimtąja; pagaliau – ar jų santykiai su gimtąja kalba priklauso nuo viešojo diskurso, žiniasklaidos transliuojamos nuomonės?

Straipsnyje analizuojama kiekybinių ir kokybinių apklausų medžiaga, surinkta Vilniuje, Klaipėdoje ir Visagine, nes tai yra miestai, kuriuose, palyginus su kitais Lietuvos regionais, rusai sudaro svarią gyventojų dalį ir turi galimybę parinkti savo vaikams rusų mokyklą. Pagal projektuose taikytą tarptautinę metodiką (plačiau apie tai žr.: Ramonienė 2010: 9–24; Ramonienė, Krupickaitė 2013: 9–20), šiuose miestuose kiekybinėse apklausose dalyvavo viso 1563 įvairių tautybių respondentai. Kokybinio tyrimo metu buvo įrašyti 47 giluminiai interviu su rusiškai kalbančiais gyventojais. Kiekybinių apklausų būdu buvo tirtas miestų gyventojų deklaruojamas kalbų mokėjimas ir vartojimas viešojoje ir privačiojoje sferose, dvikalbystės ir daugiakalbystės lygis, kalbos ir tapatybės sąsajos, gimtosios bei kitų kalbų vertinimai pagal prestižą, naudingumą, įprastumą respondentų gyvenimo sąlygomis. Taikant kokybinę analizę, buvo siekta išsiaiškinti skirtingų miestų gyventojų kalbinių praktikų ypatybes, nulemtas tiek objektyvių socialinių aplinkybių, tiek subjektyvių nuostatų bei asmeninės patirties.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Tad oficialios statistikos ir kai kurie projektų kiekybiniai duomenys straipsnyje yra lydimi respondentų pasisakymų, prisidedančių prie sociolingvistinio pateikiamų skaičių interpretavimo.

2. Lietuvos rusakalbiai ir rusų kalba skaičiais

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2011 m. kovo 1 d. šalyje gyveno 154 tautybių piliečiai, iš jų 84,2 proc. lietuvių, 6,6 proc. lenkų, 5,8 proc. rusų, 1,2 proc. baltarusių, 0,5 proc. ukrainiečių ir 0,6 proc. kitų tautybių gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas 2013a: 1).

Etninių rusų kiekis Lietuvoje nuolat mažėja (žr. 1 lentelę). Tačiau Lietuvos sociologų manymu, „tautinė gyventojų sudėtis kinta dėl įvairių veiksnių: tiek dėl išorinių politinių pokyčių, tiek dėl vidinių, tokių, kaip akulturizacija“ (Gedvilaitė 2006: 62). Galima manyti, kad dalis nelietuvių save vadina lietuviais pagal gimimo arba gyvenimo vietą, kaip tai yra priimta anglakalbėse šalyse. Akivaizdu, kad panašios tendencijos gali būti pastebimos ir Lietuvos rusų atveju.

Metai	Iš viso	%
1959	231014	8,52
1970	267989	8,57
1979	303493	8,95
1989	344455	9,37
2001	219789	6,31
2011	176913	5,81

1 lentelė. Lietuvos rusų skaičiaus mažėjimo tendencijos gyventojų surašymų duomenimis.

Turint omenyje šį foną, įdomu pažvelgti į situaciją „rusiškuose“ Vilniuje, Klaipėdoje ir Visagine. Pagal projektų „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ ir „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ statistiką, Vilniuje **etninių rusų** yra apie 14 proc., Klaipėdoje – 21,3 proc., Visagine – 52 proc.

2011 m. Lietuvos visuotiniame surašyme pirmą kartą gyventojams buvo suteikta galimybė nurodyti dvi gimtąsias kalbas: vieną gimtąją kalbą nurodė 98 proc. gyventojų, dvi gimtąsias kalbas – 0,6 proc. Dauguma gyventojų kaip gimtąją kalbą nurodė savo tautybės kalbą: 99,2 proc. lietuvių, 77,1 proc. lenkų, 87,2 proc. rusų. Dvi gimtąsias kalbas nurodę gyventojai dažniausiai įvardijo lietuvių ir rusų (56 proc. visų nurodžiusiųjų dvi gimtąsias kalbas), lietuvių ir lenkų (19 proc.), lenkų ir rusų (14,4 proc.), baltarusių ir rusų (2,1 proc.), rusų ir ukrainiečių (1,6 proc.) (Lietuvos statistikos departamentas 2013a: 4).

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Iš minėtų sociolinguistinių projektų respondentų, kurie teigė turį dvi gimtąsias kalbas (Vilniuje – 8 proc., Klaipėdoje – 7 proc., Visagine – apie 3 proc.), atsakymų matyti, kad didmiesčiuose labiausiai paplitusi yra lietuvių ir rusų kalbų kombinacija. O visaginiečiams, skirtingai nei apklaustiems Vilniaus ir Klaipėdos rusakalbiams, lietuvių kalba retai tampa antrąja gimtąja. Interviu metu Visagino gyventojai minėjo tik rusų ir lenkų gimtųjų kalbų derinį (išskyrus Rusijoje užaugusią 65 m. lietuvenę, kuriai, jos žodžiais tariant, *atrodo, kad ir rusų yra jos gimtoji kalba*).

Rusų kalba yra gimtoji 27 procentams vilniečių, 29 proc. klaipėdiečių ir net 77 proc. visaginiečių. Visus juos galima laikyti rusakalbiais.

Štai iškalbingas pavyzdys, kaip visuomenėje paprastai identifikuojami nelietuvių kilmės gyventojai, kalbantys rusiškai (čia ir toliau bus pateikiami sunumeruoti fragmentai iš projektų metu įrašytų interviu, kur T – tyrėjas, R – respondentas):

(1) **T:** *Ar darbe turite draugų, su kuriais kalbate rusiškai?* – **R:** *Turiu, čia pas mus budi viena moteris, ji irgi rusė. Ji pas mus netgi totorė. Mes su ja kalbamės rusiškai tarpusavyje. Jeigu žmogus rusas, jeigu rusas su rusu, – mes, aišku, stengiamės kalbėti rusiškai* (rusė; 45 m.; Klaipėdos universiteto raktinės darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; Klaipėdoje gyvena nuo gimimo).

Dar vienos apklausų dalyvės pasakojimas parodo gana tipišką savivoką, kurią nulėmė nuo mažens įprasta kalbinė aplinka:

(2) **R:** *Aš apskritai lenkė, bet laikau save ruse.* – **T:** *O ar galėtumėte paaiškinti, kodėl laikote save ruse? Pagal kokius požymius?* – **R:** *Na, pirmiausia, natūralu, turbūt, pagal gimines, bet aš gyvenu rusišrame mieste, bendrauju su rusiškai kalbančiais žmonėmis, dirbu, kur visi kalba rusiškai, ir todėl taip išeina. <...> Mes visada save laikėme rusais, ir mūsų vaikai žaidžia kieme: mes rusai, ir viskas, ir pas mus čia visi rusai* (lenkė; 31 m.; siuvimo įmonės darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; Visagine gyvena nuo gimimo).

Apibendrinti rusų ir rusų kalbą gimtąja vadinančių apklausų dalyvių skaičiai pateikiami 2 lentelėje.

Gyventojų kategorijos	Vilnius	Klaipėda	Visaginas
etniniai rusai	14 proc.	21,3 proc.	52 proc.
rusakalbiai (rusų kalba gimtoji)	27 proc.	29 proc.	77 proc.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

2 lentelė. Etninių rusų ir rusakalbių skaičiai pagal projektų duomenis.

2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, šalies mastu rusų kalba išlieka antra (po lietuvių) dažniausiai vienintele gimtąja įvardijama kalba – tokia ji yra 7,18 proc. Lietuvos piliečių (Lietuvos statistikos departamentas 2013a: 5). Kas trečias 15–39 m. amžiaus gyventojas teigia, kad turi dvi gimtąsias kalbas. Daugiausia tokių gyventojų (8,6 proc.) priklauso amžiaus grupei nuo 25 m. iki 29 m. 73 proc. šių respondentų kaip antrąją gimtąją kalbą nurodė rusų.

Iš viso rusų kalbą vienu ar kitu lygiu moka 63 proc. šalies gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas 2013b: 5).

3. Gimtoji kalba ne vien namuose

Įvairių tautybių respondentų atsakymai į klausimą „Ar gimtosios kalbos vartojimas už namų ribų rusakalbiams yra įprastas/neįprastas reiškinys?“ rodo, kad rusų kalba viešojoje erdvėje nėra retenybė: su draugais ir pažįstamais dažnai arba kartais rusiškai bendrauja 37–44 proc. Vilniaus ir Klaipėdos įvairiataučių gyventojų, paslaugų sferoje – 15–26 proc., su medicinos darbuotojais – 13–17 proc., su valdininkais ir pareigūnais – 11–14 proc. Rusų kalba yra gana paplitusi tarp bendradarbių – ją dažnai arba kartais vartoja 32–36 proc. įvairių tautybių apklaustųjų, su klientais rusiškai bendrauja 22–37 proc., su viršininkais – 15–18 proc. dirbančiųjų (žr. 3 lentelę).

Įvairiataučių Vilniaus ir Klaipėdos gyventojų, dažnai arba kartais bendraujančių rusiškai, skaičius	
su draugais ir pažįstamais	37–44 proc.
paslaugų sferoje	15–26 proc.
su medicinos darbuotojais	13–17 proc.
su bendradarbiais	32–36 proc.
su klientais	22–37 proc.
su viršininkais	15–18 proc.
su valdininkais ir pareigūnais	11–14 proc.

3 lentelė. Vilniaus ir Klaipėdos gyventojų bendravimas rusiškai už namų ribų.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Visagine bendravimas rusų kalba smarkiai dominuoja visose sferose, tačiau patys visaginiečiai suvokia tai kaip išskirtinį jų miesto bruožą Lietuvos kontekste:

(3) **R:** *Visaginas – labai specifinis miestas, jūs supraskit, kad čia atvažiavo žmonės, kuriems buvo po 25, 30 metų. Jie atvažiavo čia dirbti. Jie čia negimė, nesimokė, nebaigė aukštųjų mokyklų. Jie atvažiavo į darbą, kur visa dokumentacija, darbo specifiška buvo įdėta iš anksto, ten buvo rusų kalba. Kam jiems būtų reikėję mokytis lietuvių kalbos? <...> Jeigu čia 90 ar daugiau nei 80 procentų būtent rusų šeimų, tai natūralu, kad mes tarpusavyje bendraujame rusiškai. Parduotuvėje kalbame rusiškai. Mes vaistinėse kalbame rusiškai. Mes su gydytojais kalbame rusiškai. Noriu pastebėti, kad Visaginas – tai visiškai kitoks miestas Lietuvoje, tai reikia suprasti (rusė; 45 m.; vadybininkė; aukštasis išsilavinimas; gimė Ukrainoje; Visagine gyvena 22 m.).*

Taigi projektų duomenys rodo, kad didžiausiuose miestuose rusiškai kalbantys gyventojai turi galimybę tam tikru mastu vartoti savo kalbą. Tačiau tai, kad nevalstybinė kalba yra vartojama ne vien siauroje privačioje sferoje, kartais vertinama kaip anomalinis arba nepageidaujamas reiškinys lietuvių visuomenėje, neretai kalbėjimas tautinių mažumų kalbomis priešinamas kalbėjimui lietuviškai kaip neatitinkantis „teisingų“ elgesio normų. Pvz., internetiniame puslapyje „DELFI pilietis“ 2012 m. buvo patalpinta istorija apie „paprastą berniuką“ iš Suvalkijos, kuris

puikiai pabaigė mokyklą, įstojo į išsvajotąjį universitetą, paliko savo sengalvėlius, šoko į traukinį ir išdūmė į Lietuvos sostinę – Vilnių. Labai nustebė istorijos herojus, kai išlipus geležinkelio stotyje, jį supo ne tik nepažįstami žmonės, jų „kultūriniai“ ypatumai, tačiau ir kalba, kuri ne tik buvo menkai jam pažįstama, tačiau ir šiek tiek atstumianti dėl aplinkybių, kurias jis puikiai išsiaiškino dar mokykloje... <... > gal sakysite, jog rusų ar lenkų kalbos vartojimas yra norma mūsų visuomenėje? (delfi.lt/voxpopuli)

Iš 95 šios žinutės komentarų didžioji dalis yra autorių palaikančių, tačiau nemažai ir jam prieštaraujančių, pavyzdžiui:

...jei naktim nesimiega ir kankina klausimas "kodėl Lietuvoje nemažai žmonių kalba rus/lenk" – atsidaryk pradinių klasių istorijos vadovėlį ir jei moki skaityt gal daeis!;

Žmogau, čia Lietuva. Joje gyvena ir lenkai, ir rusai, dar kažkada ir žydai gyveno. Kaip tu su jais kalbėsi, tai tavo ir tavo pašnekovo bėdos. Lietuva yra įvairi, joje yra ir kalbų ir tautų įvarovė. Esu lietuvis, bet moku ir rusų ir lenkų kalbą. Su visais nemokančiais lietuvių kalbu jų kalba. Nemanau, kad dėl to esu mažesnis lietuvis nei tu pats. Mokykis rusų ir lenkų kalbų, daugiau proto turėsi (ibid).

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Dar vienas pavyzdys – projekto „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ dalyvės pasakojimas apie Seimo nario interviu, 2008 m. transliuotą per „Žinių radiją“:

(4) **R:** *Jis pasakė, jog pastebėjo tokią tendenciją, kad rusai dabar laisviau, garsiau ir dažniau kalba rusiškai nei anksčiau: „Štai, pavyzdžiui, parduotuvėje kalba rusiškai. Galvoju – atvykėliai. O paskui prieina prie kasos, pradeda kalbėti lietuviškai. Vadinasi, vietos gyventojai. Na, anksčiau jie tyliau kalbėjo rusiškai. Tai kaip tai suprasti? Vadinasi, jie mus, lietuvius, jau mažiau vertina?“ Mane tiesiog apstulbino tokia minties eiga. Tai ką, mes turime bijoti, kad mes ne lietuviai? Mano išvada visai kitokia: tai rodiklis, kad mes – Europos Sąjungos piliečiai. Lietuvai tapus Europos Sąjungos dalimi, tautinės mažumos jaučiasi labiau visavertės ir saugesnės. <... > Aš manau, kad jeigu kažkas iš Europos Sąjungos išgirstų tokius samprotavimus, tai būtų tiesiog skandalas (žydė; 45 m.; rusų kalbos mokytoja; aukštasis išsilavinimas; Vilniuje gyvena nuo gimimo).*

4. Gėda vs. pasididžiavimas

Lietuvoje matome jautrų viešojo rusų kalbos vartojimo aspektą, kurį galėtų nušviesti atsakymai į klausimą apie gėdos jausmą, siejamą su gimtąja kalba arba tautybe, nors panašios tiesmukos formuluotės klausimynuose ir neturėjome. Iš respondentų netiesioginių užuominų apie vengimą bendrauti rusiškai už namų ribų galima spręsti, kad dar prieš penkerius ar dešimtį metų Lietuvos rusakalbiams, ypač jaunimui, buvo daugiau ar mažiau būdingas instinktyvus gėdos jausmas, nenoras atkreipti į save dėmesį, kalbant rusiškai viešajame transporte, parduotuvėje ar panašiose vietose. Beje, 2013 m. apgintoje L. Čubajevaitės disertacijoje skaitome, kad Kaune „rusų gimnazijos moksleiviai viešose vietose (autobuse, autobuso stotelėje ir t. t.) tarpusavyje kalbasi lietuviškai. <...> vaikai nenori išsiskirti iš minios, kuri Kaune yra palyginti homogeniška, ir išsiduoti, kad jie ‚kitokie‘. <...> kai kurie moksleiviai gali gėdytis ar nejaukiai jaustis dėl savo tautybės“ (Čubajevaitė 2013: 63).

Tai gana tipiška situacija, daug ką pasakanti apie visuomenėje egzistuojantį nusistatymą prieš specifinę vietinę daugiakalbystę, kuri ne vienam vis dar asocijuojasi su sovietiniais laikais.

Pasak socialinės psichologijos tyrinėtojų, gėda yra svarbus sociotipinio elgesio reguliatorius, ji pasireiškia kaip nerimas dėl savo reputacijos, orientacija į išorinį vertinimą – ką pasakys arba pagalvos aplinkiniai (Stefanenko 2004: 214). Be to, „etninių mažumų grupių atstovai dažnai mano, ir daugeliu atvejų visiškai pagrįstai, kad aplinkinių požiūris į juos yra motyvuotas jų grupinės priklausomybės, o ne asmeninių savybių“ (ibid: 228). Štai citata iš projektų interviu:

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

(5) **R:** *Pas mus Lietuvoje svarbiausia ne tiek tavo profesiniai gebėjimai, kiek būti lietuviu.* – **T:** *O kodėl Jums taip atrodo?* – **R:** *Na, taip ne atrodo, o taip ir yra. Nes užtenka paprasčiausiai pamėginti įsidarbinti, na, bet kurioje įmonėje, ir tu supranti, kad tavo profesinių gebėjimų neypatingai reikia, svarbu, kad tavo pavardė būtų lietuviška ir kad laisvai mokėtum lietuvių kalbą* (rusė; 40 m.; medicinos darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; gimė Kazachstane; Visagine gyvena 30 m.).

Visgi projektų respondentai pastebi, kad situacija Lietuvoje pamažu keičiasi kalbinio atvirumo link, adekvačiau vertinamas priklausymas tautinei mažumai, vis labiau toleruojamas etninis kultūrinis kitoniškumas bei jo kalbinės apraiškos. Pvz., pasak 24 m. respondentės, iš jos jaunų bendradarbių ji nejaučia priešiško, nors direktorius įtariai žiūri į rusus (interviu metu buvo pateikiama faktų):

(6) **R:** *Manau, kad tai mentalitetas, tai propaganda, nes Lietuvoje, kas bebūtų, visada galvojama, kad rusai visą laiką turi... [padaryti kažką bloga]. Bet vėlgi, tai būtent ta karta – mano direktoriui 45 metai – na, aš manau, kad jis dar atsimena visus tuos momentus. Dabartinis jaunimas to jau neakcentuoja, ir aš netgi kartais specialiai provokuoju, t. y. bandau su jais kalbėti rusiškai <...> Ir jie atsiliepia, jie stengiasi...* (rusė; 24 m.; farmacijos firmos darbuotoja; aukštasis išsilavinimas; gimė Maskvoje; Vilniuje gyvena beveik nuo gimimo).

Dvejopas savo aplinkos reakcijas pastebi ir kiti apklausų dalyviai:

(7) **T:** *Sakykite, kokių jausmų Jūs turite dėl to, kad esate rusė Lietuvoje: esate patenkinta, didžiuojatės tuo? Ar būna, kad dėl to jaučiatės kažkaip nepatogiai? Gal buvo kokių konfliktų?* –

R: *Taip, jaučiuosi nepatogiai. Todėl, kad, jeigu žmonės grynai lietuvių tautybės, jie gali tau tiesiai į akis pasakyti, kad štai privažiavo visokių šiukšlių.* – **T:** *O Jūsų bendradarbiams svarbu, kad esate rusė? Ar jie į tai nekreipia dėmesio?* – **R:** *Žinote, man daugelis lietuvių netgi pavydi, nes aš Rusijoje gavau gerą išsilavinimą. Ir man darbe geriau sekasi...* (rusė; 50 m.; medicinos darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; gimė Rusijoje; Visagine gyvena 25 m.);

(8) **T:** *Ar galite pasakyti, kad kaip nors didžiuojatės, kad Jūs rusė arba lietuvė? Ar būna, kad dėl to jaučiatės nepatogiai, jaučiate diskomfortą?.. Apskritai – ar pasididžiavimo jausmas yra, ar jo nėra?* – **R:** *Yra.* – **T:** *Dėl ko? Kad esate rusė, lietuvė ar dėl to, kad esate rusė Lietuvoje?* – **R:** *Dėl to, kad aš rusė.* – **T:** *O ar būna nepatogu? Gal netgi gėda?* – **R:** *Gal ir ne gėda, bet būna, kai diskriminuoti pradeda būtent rusus, tą tautybę. Dažniausiai tai būna mokykloje, kartais lietuvių kalbos pamokose.* – **T:** *Jūs tai jaučiate?* – **R:** *Taip.* – **T:** *O kaip Jums apskritai atrodo, Jūsų klasės draugams, mokytojams svarbi Jūsų tautybė?* – **R:** *Turbūt, lietuvių kalbos mokytojai – taip.* – **T:** *O*

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

klasės draugams? – **R:** *Draugams – ne* (rusė; 18 m.; lietuvių mokyklos abiturientė; Vilniuje gyvena nuo gimimo);

(9) **R:** *O, labai tolerantiški [kursiokai], dažniausiai. Darbe buvo situacijų, kai jautėsi kažkoks nacionalizmas iš kai kurių asmenų pusės. Bet apskritai, aišku, daugumoje atvejų tai vis dėlto tolerancija. Tiesiog labai malonu, turint omenyje situaciją tarp šių šalių, atsižvelgiant į tai, ką sako žiniuose, t. y. vis tiek žmonės turi savo nuomonę ir vis tiek yra tolerantiški tai kalbai, tai tautybei.*

Tas pat respondentas teigia, kad aukštai vertina savo tautybę ir kalbą:

Man kelia pasididžiavimą tai, kad esu rusas. Nes manau, kad tai yra didi kalba, didi šalis, nepaisant kitų šalių požiūrio į ją. Manau, kad visa tai politika, jos negalima painioti su gyvenimu. Ir apskritai tai kita istorija (rusas; 21 m.; studentas; Vilniuje gyvena nuo gimimo).

Panašių pasisakymų buvo ir kitų apklausų dalyvių atsakymuose į klausimus apie tautybę ir kalbą, pvz.:

(10) **R:** *Aš labai didžiuojuosi, kad esu rusė. Visada pabrėžiu, kad esu rusė. Neakcentuoju ties tuo dėmesio, bet kai man sako... nustebę: „Tai tu ne lietuvė?“ – man tai labai teigiama, t. y. man kelia teigiamų asociacijų* (rusė; 24 m.; farmacijos firmos darbuotoja; aukštasis išsilavinimas; gimė Maskvoje; Vilniuje gyvena beveik nuo gimimo).

Rusijos mokslininkai, tyrinėjantys etninę psichologiją, pabrėžia, kad pasididžiavimas, kaip ir orumas, įžeidumas, fobijos yra svarbiausi tarptautinių palyginimų kriterijai (Soldatova 2003, 192). Tie veiksniai gali provokuoti tam tikrą etninių grupių arba atskirų individų savivoką: pozityvią, užtikrinančią toleranciją tarp tautybių, gyvenančių tautiškai heterogeninėje valstybėje, arba, priešingai – negatyvią, hipertrofuotą, N. Lebedevos pavadintą „įsiūlyto etniškumo sindromu“. Šiam sindromui pasireiškus, žmogaus tautybė gali tapti pernelyg svarbi jo gyvenimui ir savimonei, tapti negatyvių jausmų šaltiniu, provokuoti diskriminacijos dėl tautybės jausmą, socialinės tapatybės krizę, didinti kultūrinę distanciją nuo titulinės tautybės, redukuoti etninę toleranciją, provokuoti emigraciją (Lebedeva 2003: 183).

Manome, kad tiek nejaukumo, gėdos jausmo dėl gimtosios – netitulinės – kalbos ar tautybės pripažinimas, tiek pasididžiavimo jomis demonstravimas iš esmės byloja apie vieną ir tą patį dalyką: Lietuvoje pilietinė tapatybė, kuri būtų grįsta ne etniniais skirtumais, o bendru priklausymu vienai šaliai, kol kas turi labai trapų kontūrą.

5. Požiūris į Rusiją

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Kalbos ir tautybės sąryšio tyrinėtojų nuomone, kalba yra ne vienintelis, nors ir vienas iš pagrindinių veiksnių, leidžiantis atskirti vieną etninę grupę nuo kitų. Hirosimos universiteto Taikos instituto direktorius, filosofijos profesorius M. Matsuo rašo:

Paprastai teigiama, kad etnonacionalinė grupė – tai grupė žmonių, kuriuos sieja tam tikros objektyvios savybės. Objektyvios savybės arba požymiai čia suprantami kaip protėviai, istorija, teritorija („protėvių“ gyventa vieta), ekonominis gyvenimas, kalba, religija, kultūra, elgsenos modeliai, fizinės savybės (tokios, kaip odos spalva) ir kt. Šios savybės didžiąja dalimi yra duotos individui, negali būti lengvai keičiamos ir įprastai yra paveldimos iš kartos į kartą (Matsuo 2009: 60).

M. Matsuo nuomone, čia kyla įdomus klausimas: ar etninės grupės nariams yra bendros visos, ar tik kuri nors dalis paminėtų objektyvių savybių, ir kiek iš jų turi būti bendros, kad galėtume kalbėti apie vieną etninę grupę? Susitelkdamas ties etninės grupės santykių su kalba analize, mokslininkas galiausiai parodo, kad etninė grupė ir ją išskiriančios savybės, tarp jų – ir kalbą, yra ne tiek realybės atspindys, kiek, pirmiausia, tos grupės įsitikinimų, savivokos rezultatas. Taigi bet koks etninės grupės savivokos pamatas gali būti aktualizuojamas arba eliminuojamas dėl konkrečių gyvenimo aplinkybių (ibid: 68–69).

Su minėtu darbu susišaukia Kaliningrado Baltijos Federalinio I. Kanto universiteto mokslininkų 2011 m. atliktas sociologinis tyrimas „Lietuvos rusų gyventojų sociokultūrinės tapatybės evoliucija (vertybinis aspektas)“ [4]. Tyrimo duomenimis, svarbiausi rusų tautybės žmogaus bruožai, apklausos dalyvių požiūriu, yra rusų kalbos mokėjimas, suvokimas, kad esi rusas, ir rusų tautybės protėviai. Kitaip nei „tikrieji“ (Rusijos) rusai, Lietuvos rusai nedemonstruoja tokių svarbių savybių kaip patriotizmas ir meilė Rusijai, jos valstybingumo gerbimas (Russkije Litvy: Kto my takije?). Jie nepatvirtina ir socialinių psichologų įžvalgų, esą šiuolaikinėmis etninių kultūrų unifikacijos sąlygomis, mažėjant etnodiferencijuojančių požymių kiekiui, išauga bendro tautos istorinio likimo, kaip tautos vienybės simbolio, vaidmuo (Stefanenko 2004: 242).

Lietuvos rusai nemato būtinybės turėti ryšių su Rusija tam, kad būtų galima jaustis tikru rusu. Be to, dauguma respondentų, teigiančių esą rusai, nepriklausomai nuo amžiaus, nuvykę į Rusiją jaučiasi svetimi (Russkije Litvy: Kto my takije?).

Projektų „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ ir „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ respondentų atsakymuose pastebima panaši tendencija, pvz.:

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

(11) **T:** *O kai Jūs girdite žodį „Rusija“, Jūs suvokiate tai kaip svetimą šalį ar kaip savąją? Jums tai „čia“ ar „ten“?* – **R:** *Rusija – tai vis dėlto „ten“* (rusė; 18 m.; lietuvių mokyklos abiturientė; Vilniuje gyvena nuo gimimo);

(12) **T:** *Kai sakote „mano tauta“, apie kokią tautą – rusų ar lietuvių – galvojate?* – **R:** *Greičiausiai čia prioritetą jau turi Lietuva. Lietuvos visuomenė. Valstybė, sakykime taip. Na, bent jau todėl, kad esu Lietuvos pilietis* (rusas; 48 m.; elektronikos firmos darbuotojas; aukštasis išsilavinimas; gimė Lietuvoje; Vilniuje gyvena 26 m.);

(13) **T:** *Kai Jūs būnate Rusijoje, jaučiatės esąs visiškai rusas?* – **R:** *Ne, jaučiuosi esąs Pabaltijo gyventojas (pribalt)... jaučiuosi kaip užsienio valstybėje, nors esu rusų apsuptyje* (rusas; 21 m.; VU studentas; Vilniuje gyvena nuo gimimo);

(14) **T:** *Ar turite galimybių ir noro kartais nuvažiuoti į Rusiją? Kaip Jums atrodo, ar tai turi tiesioginės įtakos tapatybės išsaugojimui?* – **R:** *Ne, neturi. Manau, kad jeigu tu nori, tu kalbėsi rusiškai bet kokioje Žemės vietoje ir palaikysi savyje tą kultūrą. O Rusijoje gyvena dauguma mano giminių, bet aš neturiu noro ten važiuoti.* – **T:** *Kodėl?* – **R:** *Todėl, kad mes niekada nebendraujame. Kai bendraujame, tai labai sunku. Manau, kad mentalitetai labai skiriasi: mano bendraamžiai, giminių, kurie ten, – ir mano, užaugusios Lietuvoje. Man su jais bendrauti sunku. Nesakau, kad jie blogesni, tiesiog mes labai skirtingi* (rusė, bet labiau prie lietuvių; 21 m.; VU studentė; Visagine gyvena nuo gimimo).

Noras palaikyti ryšius su Rusija, nuvažiuoti ten daugiau būdingas tiems respondentams, kurie turi giminių Rusijoje arba ten gimė. Ypač tai pastebima Visagine, kur kai kuriems respondentams, net ir Lietuvai tapus jų tėvyne, Rusija tebėra namai, pvz.:

(15) **R:** *Aš noriu matyti tėvynę ten, kur gimiau, ten, kur mano draugai, pažįstami... <...> Žinoma, kai jau tiek metų gyveni Lietuvoje – šiaip ar taip, pradėdi kalbėti su akcentu. Aš net kai atvažiuoju **namo**, tai mano pažįstami, mano draugai sako, kad jau turiu lietuvišką akcentą* (rusas; 47 m.; montuotojas; specialusis vidurinis išsilavinimas; gimė Rusijoje; Visagine gyvena 25 m.);

(16) **T:** *Kokią šalį Jūs laikote tėvyne?* – **R:** *Oi... šiuo momentu Lietuvą. Todėl, kad, nors ir esu rusė, gimiau Kazachstane, o tėvai gyvena Rusijoje, bet štai, štai... – T: *Sakykite, kas, Jūsų nuomone, svarbiausia žmogaus tapatybei? Gimtoji kalba? Kultūra? Šalis, kur jis gimė? Tėvų tautybė?* – **R:** *Oi... o apskritai koks skirtumas? Žmogus gerai gyvena tada, kai jam pačiam jauku, malonu ir gera gyventi. Štai ir viskas. O šiaip, na, jeigu jau aš kalbu rusiškai, ir mano giminės, ir tėvai rusiškai kalba, tai dėl to ir aš save laikau daugiau... Nors ir gyvenu Lietuvoje, na, čia man apskritai irgi labai patinka. <...>...Kai mes atvažiuojame **namo**, į Irkutsko sritį, tai ten sako, kad**

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

turime akcentą. Nors aš to nepastebiu (rusė; bibliotekininkė; 46 m.; specialusis vidurinis išsilavinimas; gimė Kazachstane; Visagine gyvena 22 m.).

Visgi daugumai respondentų Rusija beveik neturi simbolinės *gimtinės* reikšmės, juos daugiau veikia ten gyvenančių draugų, artimųjų ilgesys arba nostalgija studentišškai jaunystei. Tai skiriasi nuo to, ką pastebi dabartinių rusų emigracijos procesų (dažniausiai susietų su vadinamuoju „protų nutekėjimu“) tyrinėtojai. Anot jų, jausdami savo netvirtą padėtį atsidūrus užsienyje ir siekdami jos stabilizacijos, rusai emigrantai išsaugo glaudžius ryšius ne su „vietine palaikymo grupe“ (diaspora), o su Rusija. „Naujieji rusų emigrantai pirmą kartą Rusijos istorijoje nesijaučia izoliuoti nuo Rusijos. Daugelis jų yra nusiteikę tiesiogiai kontaktuoti su Rusija ir palaiko su ja nuolatinius darbinis bei buitinius ryšius“ (Vendina 2001).

Įdomūs atvejai, kai, akcentuodami savo skirtumus nuo Rusijos gyventojų, Lietuvos rusakalbiai respondentai prisipažįsta, kad jiems patinka buvimo *gimtosios kalbos erdvėje* jausmas, pvz.:

(17) **T:** *O kai Jūs būnate... ar teko būti Rusijoje kada nors?* – **R:** *Taip.* – **T:** *Jūs save kaip ten apibrėžėte?* – **R:** *Kaip lietuve.* – **T:** *Kaip lietuve? O kodėl?* – **R:** *Nežinau. Na, sakai žmonėms, kad augi rusiškai kalbančioje šeimoje, bet vis tiek lietuve, nes... Na, jie, turbūt, jaučia ir pagal akcentą, ir pagal viską, kad nesu viena jų.* – **T:** *Jūs turite galimybę kartais nuvažiuoti į Rusiją – ar tai Jums kažką reiškia, svarbu Jums?* – **R:** *Taip, labai svarbu. Malonu pabūti su tėvais, kur visi rusiškai kalba.* – **T:** *Ir Jūs organizuosit tokias išvykas savo vaikams?* – **R:** *Taip, būtinai* (rusė; 18 m.; lietuvių mokyklos abiturientė; Vilniuje gyvena nuo gimimo);

(18) **R:** *Labai džiaugiuosi, kad lankiau teatrų būtent Rusijoje, ir ypač Maskvoje, ir tai viskas, kas man padarė teigiamą įspūdį, turbūt, apskritai kalbos ir kultūros atžvilgiu. Kas liečia pačią šalį – man didelio įspūdžio nepadarė. Bet galiu pažymėti tokį momentą, kad, kai atvažiuoju į Rusiją ir <...> būnu Baltarusijoje, ir kai buvau Ukrainoje, – labai malonu, kai atvažiuoji į šalį ir nesijauti kaip turistas. T. y. tu ramiai kalbi su visais žmonėmis, gali užėiti į parduotuvę, užėini į muziejų, ir taip toliau. <...> tavęs neatskiria nuo vietinių, ir tu gali naudotis visomis privilegijomis, kaip vietiniai gyventojai, ir tu matai tą gyvenimą tokį, koks jis yra iš tikrųjų... (žydas; 24 m.; informacijos technologijų firmos darbuotojas; bakalauras; Vilniuje gyvena nuo gimimo).*

Galime daryti prielaidą, kad dauguma Lietuvoje gyvenančių rusakalbių nesuvokia *Rusijos* kaip artimos šalies gyvenimo būdo ir mentaliteto požiūriu, jiems tai nėra kompleksiška, lemianti jų tapatybę simbolinė sąvoka, veikiausiai tai yra *jų gimtosios kalbos erdvė*, ir jiems yra malonus buvimas toje kalbinėje erdvėje.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

6. Gimtosios kalbos išsaugojimo dilemos

Vienas svarbiausių klausimų, į kurį norėta gauti atsakymą, rengiant interviu projektų vykdymo metu, buvo susijęs su rusakalbių šeimų nuostatomis dėl gimtosios kalbos išsaugojimo, mokyklos vaikams pasirinkimu pagal dėstomąją kalbą, rusų kalbos vertingumu ir naudingumu gyvenime – jų pačių akimis.

Pirmiausia atkreipkime dėmesį į tai, kad visi respondentai įsitikinę, kad nemokėdami rusų kalbos negalėtų laikyti savęs rusais, pvz.:

(19) **R:** *Jeigu tėvai manęs nebūtų išmokę rusų kalbos, tai turbūt aš ir prarasčiau tą suvokimą, kad esu rusas. T. y. aš manau, kad kalba yra vienas svarbiausių žmogaus tapatybės veiksnių* (rusas; 32 m.; informacinių technologijų konsultantas; aukštasis išsilavinimas; gimė Lietuvoje; Vilniuje gyvena nuo 2006 m.);

(20) **T:** *Ar būtina kalbėti tos tautybės kalba, kuriai save priskiriate? Pavyzdžiui, ar galima laikyti save rusu, bet nemokėti rusų kalbos?* – **R:** *Manau, tai neteisinga. Tu gali tada sakyti, kad turi rusų šaknis, kad tavo tėvai rusai, bet jeigu tu nemoki kalbos, koks tu rusas?* (rusas; 48 m.; elektronikos firmos darbuotojas; aukštasis išsilavinimas; gimė Lietuvoje; Vilniuje gyvena 26 m.).

Pasiryžimą išsaugoti rusų kalbą deklaruoja didžioji dauguma respondentų, pvz.:

(21) **R:** *Turiu keletą pažįstamų, kurios ištekėjo už užsieniečių. Jos su vaikais kalba vien tik rusiškai. Ir jeigu, sakysim, man būtų tokia situacija, kad vyras būtų užsienietis, aš iš visų jėgų palaikyčiau vaikų meilę rusų kultūrai. O nuo ko gi tai priklauso, jeigu ne nuo motinos?* (rusė; 40 m.; medicinos darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; gimė Kazachstane; Visagine gyvena 30 m.).

Net jauni, savo šeimų dar nesukūrę ir į Lietuvos gyvenimą gerai integravęsi rusakalbiai nusiteikę perduoti vaikams gimtąją kalbą. Štai viena projekto dalyvė teigė, kad, jeigu ji ištekės už lietuvio, norėtų, kad vaikai mokėtų rusų kalbą: *Kai mano vaikai užaugs, dėkos man už tai, kad verčiau juos mokyti rusų kalbos* (rusė; 24 m.; farmacijos firmos darbuotoja; aukštasis išsilavinimas; gimė Maskvoje; Vilniuje gyvena beveik nuo gimimo). Įdomūs ir kitų jaunos kartos respondenčių pamąstymai:

(22) **T:** *O jeigu Jūs vaikus leisite į lietuvių mokyklą, kaip palaikysite rusų kalbos mokėjimą? <...> Jeigu jie, sakysim, kažkaip priešinsis, gal Jūs numosite ranka ir nuspręsite, kad Lietuvoje nebūtina mokėti rusų kalbą?* – **R:** *Ne, stengsiuos iš visų jėgų. Kiek galėsiu, kalbėsiu su jais rusiškai, skaitysiu knygas rusų kalba, rodysiu rusiškus filmus.* – **T:** *Bet Jūs sutinkate, kad Lietuvoje galima išgyventi, nemokant rusų kalbos?* – **R:** *Galima.* – **T:** *Tai kodėl sakote, kad turbūt netgi verstumėte*

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

jos mokytis? <...> Juk jie galėtų mokytis kokios nors kitos kalbos? Kodėl norite būtent rusų kalbos išmokinti? – R: Todėl, kad man patinka rusų kalba, todėl, kad ji man brangi, todėl, kad tai graži kalba... – T: T. y. kažkaip kultivuosit mintį, kad tai jų gimtoji kalba? – R: Mm, turbūt ne. Greičiau, kad tai jų motinos gimtoji kalba (rusė; 18 m.; lietuvių mokyklos abiturientė; Vilniuje gyvena nuo gimimo);

(23) **R:** *Aš manau, kad, net jeigu mano vaikai augs Lietuvoje ir eis į lietuvių darželį ir lietuvių mokyklą, tai aš vis tiek pasistengsiu, – kiek galėsiu, kiek tai įmanoma, – duoti jiems rusų kalbos žinių. Tegul nors ir šnekamosios kalbos lygmeniu. <...> Mano tėvai nuo vaikystės stengėsi man duoti labai daug, kas liečia kalbą. <...> Aš nuo vaikystės buvau... na, iš pradžių priversdavo, vėliau jau pačiai patiko – skaičiau labai daug literatūros rusų kalba. Bet dabar galvoju, kad tai daugiau rusų šeimose, tose rusų šaknis turinčiose šeimose, kurios tai vertina. Nes dabar, ypatingai dideliuose miestuose Lietuvoje, – man atrodo, tėvai mažiau tam skiria dėmesio. Nes žino, kad tu... vaikas gimė Lietuvoje – jam, galbūt, reikalingesnė bus tam tikra lietuvių kultūros dalis. Ir rusų kalbai jau nėra tokio dėmesio (rusė, bet labiau prie lietuvių; 21 m.; VU studentė; Visagine gyvena nuo gimimo).*

Projekto „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ duomenimis, devyni iš dešimties rusų tautybės suaugusių respondentų, gyvenančių Vilniuje ir Klaipėdoje, yra baigę rusų mokyklas. Kitų tautybių (ne lietuvių ir ne lenkų) respondentai, kilę iš mišrių šeimų ar gimę užsienyje (Vilniuje ir Klaipėdoje jų apie 60 proc.), dažniau mokėsi rusų mokyklose. Bet tik apie 30 proc. respondentų ir savo vaikus leidžia į rusų mokyklas. Sociologų teigimu, tai vyksta dėl to, kad rusakalbiai (kaip ir lenkakalbiai) tėvai svarbiausia jų vaikų savybe, siekiant padaryti karjerą arba susirasti norimą darbą, laiko gerą lietuvių kalbos mokėjimą. Jie mano, kad baigusieji lietuviškas mokyklas Lietuvoje gali pasiekti daugiau (Leončikas 2007: 73). Tai patvirtina ir minėtų apklausų duomenys: 42 proc. rusų tautybės respondentų bei trečdalis kitų tautybių respondentų jaučiasi nevisaverčiai dėl to, kad gerai nemoka lietuvių kalbos, jiems tai yra kliūtis, siekiant gauti norimą darbą. Tačiau dėl mokyklos vaidmens ugdant vaikus respondentai turi ir kitokių nuostatų, jos gerai suformuluotos suaugusio sūnaus ir mažametės dukros motinos komentare. Moteris dirba lietuvių mokykloje, tad jos pasisakymą galima laikyti ir eksperto praktiko nuomone:

(24) **R:** *Dabar aš dukrai renku rusų mokyklą. Kai mano sūnus [dabar jau baigęs universitetą] ėjo į mokyklą, rusų mokyklose lietuvių kalbos dėstymo lygis buvo tiesiog siaubingas. Mokytis universitete su tokiu lietuvių kalbos mokėjimo lygiu būtų neįmanoma. Tai reikštų atimti iš vaiko galimybę gauti aukštąjį išsilavinimą Lietuvoje. Dabar situacija pasikeitė, aš dirbu šioje sferoje,*

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

gerai žinau tą situaciją. O jeigu žmogus visai iš kitos sferos, nesiorientuoja pokyčiuose, kurie įvyko, jis gali manyti, kad po rusų mokyklos jo vaikas neįstos į universitetą... Nors dabar visiškai akivaizdu, kad darbo rinkoje išlošia baigusieji lenkų ir rusų mokyklas, todėl, kad jie taip pat moka ir lietuvių bei anglų kalbas, bet jie dar moka rusų ar lenkų... Bet ši situacija atsirado ne per vienerius metus. Ilgus metus buvo taip, kad, jei mokaisi rusų mokykloje, negali kokybiškai, aukštu lygiu išmolti lietuvių kalbos. Kadangi situacija pasikeitė, manau, kad, jei namuose kalbama rusiškai, neliko jokios prasmės vaiką atiduoti į lietuvių mokyklą. <...> Mokykla duoda labai daug, nes, pirmiausia, mokykloje mokaisi tos kalbos literatūros. Ir tai nepaprastai vertinga, sakyčiau, to neįmanoma nevertinti. Nes jei nesimokai tos kalbos literatūros, toks mokėjimas nebus visavertis. Daugelio dalykų negalėsi suvokti (žydė; 45 m.; mokytoja; aukštasis išsilavinimas; Vilniuje gyvena nuo gimimo).

Tarp Lietuvoje gyvenančių rusakalbių yra suvokiančių, kad lietuvių mokyklos parinkimo vaikams pasekmės – tai ne vien dominuojančios kalbos pakeitimas, mokykla lemia kitokios savasties bei kultūrinės atminties suformavimą, pvz.:

(25) **T:** *Kaip Jūs vertinate tai, kad daug rusų leidžia savo vaikus į lietuvių mokyklas? – R:* *Aš... neigiamai tai vertinu. <...> tu turi parodyti, kad gyveni Lietuvoje, bet kitais būdais: kultūros, įstatymų, tradicijų gerbimu... Tavo nusistatymai jau viską pasako. Tam nebūtina vaiką leisti į lietuvių mokyklą, o jeigu leidžia į lietuvių mokyklą, jie vis dėlto nevertina savo rusų kultūros, savo rusų šaknų... jie vis dėlto daugiau susieja save su lietuvių tautybe negu su rusų. Arba tokiais nori tapti (rusas; 21 m.; studentas; Vilniuje gyvena nuo gimimo).*

Taigi sprendimą leisti vaikus į rusų mokyklą, jeigu būtų tokia galimybė, respondentai motyvuoja siekiu išsaugoti vaikų tapatybę, gimtąją kalbą, rusų mokykla jiems yra visavertis kultūros transliavimo kanalas, ko neįmanoma užtikrinti vien šeimos pastangomis. Todėl lietuvių mokyklos parinkimą vaikams iš rusakalbių šeimų jie vertina kaip susitaikymą su asimiliacija, pvz.:

(26) **R:** *Visi tėvai nori... laimės savo vaikui, ... padėti savo vaikui kuo geriau įsikurti gyvenime. Ir jeigu tėvai mano, kad vaiko tolesnei, sakykim, karjerai, sakykim, būtent Lietuvoje, bus geriau, jeigu vaikas eis į lietuvių vaikų darželį, į lietuvių mokyklą, išmoks, absoliučiai laisvai kalbės lietuviškai, – na, tai jų teisė. Tiesiog aš kiek kitaip į tai žiūriu. – T:* *T. y. Jums rusiškumo palaikymas – tai svarbu? – R:* *Svarbu. Ir aš kategoriškai prieš asimiliaciją <...> – T:* *O į kokią mokyklą leistumėte vaikus? – R:* *Tik į rusų, tik į rusų. <...> mokytis vis dėlto žmogus turi gimtąją kalbą (rusė; 40 m.; medicinos darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; gimė Kazachstane; Visagine gyvena 30 m.).*

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Kita vertus, ne visi respondentai turi intencijų priešintis asimiliacijai ir tai, kad vaikai tampa lietuviais, beveik arba visai nemokančiais rusų kalbos, vertina kaip natūralų procesą:

(27) **R:** *Aš galvoju... kad mano vaikai bus ta karta, kuri save jau turėtų identifikuoti kaip vietinius gyventojus. Daugiau kaip lietuvius.* – **T:** *O ar Jūs mokysite juos rusiškai skaityti, kalbėti, rašyti? Ar jau nekreipsite į tai dėmesio?* – **R:** *Na, kažkiek gal ir kreipsiu dėmesio. Kažkiek gal kreipsiu... tiesiog, manau, tai spontaniškai turi įvykti* (rusas; 32 m.; informacinių technologijų konsultantas; aukštasis išsimokslinimas; gimė Lietuvoje; Vilniuje gyvena nuo 2006 m.).

Labai akivaizdi mišrių šeimų patirtis, pvz.:

(28) **T:** *Jūsų vaikai nepasakytų apie save, kad mes „pusiau rusai“? Ar pasakytų?* – **R:** *Ne, nepasakytų. Jie ir nesako. Jie sako, kad jie lietuviai, bet jeigu jų klausia, jie sako, kad „mūsų mama rusė“, ir viskas. <...>* – **T:** *O kodėl Jūs savo vaikų neišmokėte gerai kalbėti ir rašyti rusiškai?* – **R:** *Nežinau... Kažkaip jie neturėjo susidomėjimo rusų kalba, jokio susidomėjimo neturėjo. O dėl to, kad mes visą laiką bendravome lietuviškai, taip ir liko. Šešėlyje ta rusų kalba. Tokiu lygiu, kad jie tik supranta. Kalbėti – kalba, bet labai prastai, labai prastai. <...>* – **T:** *Ir Jūs jų nevertėte skaityti rusiškai?* – **R:** *Ne, aš netgi to nesiekiau. <...>* – **T:** *Galima sakyti, kad Jūsų vyro [lietuvio] kalba... ji tarsi dominavo šeimoje?* – **R:** *Taip, taip.* – **R:** *Gal tai paprasčiausiai nuo charakterio priklauso, gal Jūsų antroji pusė atkakliai to reikalavo?* – **R:** *Ne, manau, kad ne nuo charakterio. Tiesiog, sakau, pas mus... Tiesiog mes pagalvojome apie tai, kad mūsų vaikai gyvena Lietuvoje, tuo labiau pavardė lietuviška...* (rusė; 45 m.; Klaipėdos universiteto raktinės darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; Klaipėdoje gyvena nuo gimimo).

Tačiau skirtingai nei Vakarų valstybių rusakalbiai, emigravę visų pirma su nuostata sukurti ten naują gyvenimą drauge su nauja kalbine tapatybe (tai ypač pasakytina apie vaikų tapatybę), dauguma rusiškai kalbančių Lietuvos gyventojų visgi neketina atsisakyti gimtosios kalbos vaikų labui, net pasikeitus vaikų tautybei:

(29) **R:** *Aš labai noriu, kad mano vaikai kalbėtų rusiškai, kad... netgi ne tuo atžvilgiu, kad jie turi būti rusai taip, kaip aš rusė. Tiesiog manau, kad kalbų mokėjimas šiuolaikiniame pasaulyje labai padeda. Ir rusų kalbos mokėjimas yra būtinas praktiniais sumetimais.* – **T:** *Būtent Lietuvoje?* – **R:** *Manau, kad visur. Manau, kad visur, nes netgi ekonomikos atžvilgiu Rusija dabar stiprėja. Rusija turi pakankamo svorio pasaulyje, ir daug žmonių domisi rusų kultūra, kadangi tai didelė rinka, vis tiek tai galimybė plėtoti ryšius...* (rusė; 24 m.; farmacijos firmos darbuotoja; aukštasis išsilavinimas; gimė Maskvoje; Vilniuje gyvena beveik nuo gimimo).

Pragmatinę rusų kalbos vertę pabrėžia skirtingų tautybių rusakalbiai gyventojai:

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

(30) **R:** *Man rodos, rusų – pati reikalingiausia. Vis tiek mes arčiau Rusijos, lietuviai. Štai aš žinių klausausi. Juk visa mūsų pramonė, juk mes tik ten galim nuvežti...* (lietuvė; 65 m.; pensininkė; aukštasis išsilavinimas; gimė Kaune; Visagine gyvena 18 m.);

(31) **R:** *Rusų kalba – gana paplitusi, ir rusiškai kalba labai daug žmonių, nemanau, kad tiek žmonių kalba lietuviškai. Lietuvių kalbą moka tik lietuviai, gyvenantys Lietuvoje* (lenkė; 30 m.; siuvimo įmonės darbuotoja; specialusis vidurinis išsilavinimas; Visagine gyvena nuo gimimo).

Respondentams rusų kalbos kultūrinė svarba yra aukščiau už prestižiškumo sąvoką, pvz.:

(32) **R:** *Yra kalbų, kurios atidaro galimybes, atidaro langus ir duris. Ir man dvi tokios kalbos – anglų ir rusų, todėl, kad už jų stovi kultūros – didelės, pasaulinio masto, ir tų kalbų mokėjimas leidžia pažinti tas kultūras ir praturtėti, ir taip toliau... Ir geriau jaustis šiame pasaulyje. O „prestižinė“ – ne, tokios sąvokos neturiu* (žydė; 45 m.; mokytoja; aukštasis išsilavinimas; Vilniuje gyvena nuo gimimo).

7. Viešojo diskurso faktorius

Skirtingų šalių etninių psichologų tyrimai rodo, kad tautiškai heterogeninių valstybių gyventojų etninė tapatybė priklauso ne tiek nuo šeimos pastangų, kiek nuo socialinio fono poveikio (apie tai žr.: Stefanenko 2004: 251–257). Vykdytos sociolingvistinės apklausos taip pat patvirtina, kad Lietuvoje rusų ir rusakalbių savivoką bei kalbines nuostatas labai veikia sociokultūriniai ir politiniai pokyčiai, radijo ir televizijos laidų, elektroninių naujienų portalų, anoniminių publikacijų ir komentarų tonas tautinių mažumų atžvilgiu, pvz.:

(33) **T:** *Sakykite, ar turite tokių giminių arba draugų, ar pažįstamų, kurie visiškai susitapatino su Lietuva, būtent rusų?.. Ir kalba tik lietuviškai, ir vaikus nuteikia kalbėti tik lietuviškai, ar turite tokių pažįstamų? – R:* *Na, manau, kad tai nevisai normalu. Vis tiek reikia savo žinoti... – T:* *...šaknis savo, taip? – R:* *Savo šaknis, žinoma. Tiesiog jie nenori, – tai žinote dėl ko, kokiu momentu atsitiko? Po 91-ųjų metų revoliucijos. Žmonės išsigando ir greitai greitai pradėjo... pavardes keisti, užrašinėti kitaip, ir kad gatvėje iš jų lūpų nesigirdėtų jokio rusiško žodžio. Štai nuo to momento* (lietuvė; 65 m.; pensininkė; aukštasis išsilavinimas; gimė Kaune; Visagine gyvena 18 m.).

Viešasis diskursas gali paveikti ne vien etninę, bet ir pilietinę žmogaus savivoką, pvz.:

(34) **T:** *Kaip Jūs vertinate tai, kad esate Lietuvos pilietė? Ar turite dėl to kokių nors jausmų, emocijų? – R:* *Nežinau, aš jaučiuosi... dabar jaučiuosi Europos Sąjungos piliete – su malonumu. Na, manau, kad atstovauju Vilniaus kraštui, kuris etnine ir kultūrine prasme Lietuvoje išsiskiria.*

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Kažkada, pamenu, buvau įsimylėjusi Vilnių ir jis man atrodė nuostabiausias pasaulio miestas. Bet „perestroikos“ ir „Sąjūdžio“ metu tokie lozungai kaip „Lietuva – lietuviams!“ mane išgydė nuo šios meilės ... perdėtos meilės. <...> Suprantu, kad, iš vienos pusės, patriotizmas ir savęs suvokimas kaip vienos tautybės atstovo tau kažką duoda, be abejo, bet tai tave ir daug kuo varžo bei neleidžia objektyviai pažvelgti į tam tikrus dalykus, nes esi jau iš anksto subjektyvus. O aš mėgaujuosi laisve nemylėti per daug“ (žydė; 45 m.; mokytoja; aukštasis išsilavinimas; Vilniuje gyvena nuo gimimo).

Lietuvos viešojo diskurso tyrinėtojai pabrėžia, kad žiniasklaidos tekstuose ir internetiniuose komentaruose mažumų grupės ar atstovai dažnai vaizduojami negatyviai, įžeidžiančiame arba pažeminančiame kontekste (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006), internete yra kuriama erdvė etninio nepakantumo apraiškoms (Auškalnienė 2006), publikacijų pavadinimai, jose vartojami žodžiai, žodžių junginiai, citatų atranka ir jų pateikimas nusako informacijos rengėjo priešišumą tautinėms mažumoms (Šostko 2007).

Dažniausiai rusų etninė grupė spaudoje yra minima norint ją diskredituoti dėl ryšių su užsienio (Rusijos) politinėmis arba valstybinėmis institucijomis, taip pat ji siejama su istoriniais nusikaltimais (turima omenyje sovietų okupacija Lietuvoje). <... > dažniausiai bijomasi ne rusų, gyvenančių Lietuvoje, o Rusijos politinės, kultūrinės ir ekonominės įtakos Lietuvos valstybingumui, suplakant šiuos skirtingus aspektus į vieną kategoriją. <... > šių temų kontekste rusų etninė grupė yra vaizduojama kaip politiškai „nepatikima“, o jų nepatikimumas siejamas su Rusijos Federacijos vidaus bei užsienio politika Lietuvos atžvilgiu, taip pat Lietuvos–Rusijos santykiais sovietinės okupacijos „paveldo“ ir teisėtumo klausimais (Beresnevičiūtė, Frėjutė-Rakauskienė 2006: 28).

Internetinių komentarų tyrinėtoja L. Auškalnienė išskiria populiariausias ir nepopuliariausias temas komentuoti. Temos lyderės – etninio nepakantumo kurstymo atvejai, etniniai santykiai regione bei konfliktai, nepopuliariausios temos – vadinamosios solidarumą, toleranciją skatinančios iniciatyvos, geros praktikos žiniasklaidoje ir visuomenėje pavyzdžiai, kultūra (Auškalnienė 2007, 52).

Mokslininkės nuomone, elektroninė žiniasklaida ir internetiniai komentarai atskleidžia

tam tikras mąstymo schemas, [...] vyraujančią retoriką bei (nors ir ne visa apimančias) visuomenės nuotaikas, [kurias atpažinę] galime daugiau dėmesio skirti visuomenės nuostatų keitimui, skatinti diskusijas ir pilietiškumą visuomenėje, ugdyti toleranciją žiniasklaidoje, taip pat ir internetinėje erdvėje (ibid, 57).

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

8. Baigiamosios pastabos

Sociolingvistinių projektų duomenų analizė leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvos rusakalbiams rusų kalba neabejotinai yra turtas ir vertybė, nors jos išsaugojimas reikalauja ypatingo šeimos ryžto ir sąmoningų pastangų.

Lietuvių visuomenėje rusų kalbos vartojimas ne vien siauroje privačioje sferoje kartais vertinamas kaip istorinių šaknų neturintis arba būtent dėl tų istorinių šaknų nepageidaujamas reiškiny. Tai, be abejo, veikia rusakalbių jauseną, provokuoja psichologinį rusakalbių nutolinimą nuo lietuvių: apie tai byloja gėdos arba pasididžiavimo rusų tautybe bei kalba ir silpnos pilietinės tapatybės apraiškos.

Kita vertus, dauguma Lietuvos rusakalbių nesuvokia Rusijos kaip artimos gyvenimo būdo ir mentaliteto požiūriu šalies, jiems tai yra ne tapatybę lemianti simbolinė sąvoka, bet greičiau jų gimtosios kalbos erdvė. Taigi Lietuvos rusakalbiams gyventojams rusų kalba išlieka vienintelis realus etninės savivokos rodiklis. Jie teigia branginantys gimtąją kalbą, suvokia ją kaip emociškai artimiausią, pabrėžia rusų kalbos sąsajas su rusų kultūra bei jos pragmatinę vertę mūsų laikais, o jaunesni respondentai deklaruoja nusiteikimą perduoti rusų kalbą vaikams.

Dar vienas straipsnyje tirtas aspektas – priešiško ir rusofobijos nuotaikų viešajame diskurse poveikis Lietuvos rusakalbių požiūriui į gimtąją kalbą. Anot emigracijos procesų tyrinėtojų, Vakarų valstybių rusakalbiai emigrantai irgi susiduria su kalbinės tapatybės problemos sprendimu, bet jų socialinė aplinka yra kosmopolitinė ir tolerantiška, ir rusakalbiai beveik nepatiria etninio nepakantumo (Vendina 2001). Tuo tarpu Lietuvos rusakalbiams tenka atsispirti medijų atakoms, nes jose neretai matome lingvistinį neišrankumą arba tiesiog nenorą skirti *soviety – Rusijos – rusų* sąvokų; vengti netoleranciją netgi ne tautai ar šaliai, bet kalbai provokuojančių formuluočių, tokių kaip „Rusų kalba – lietuvių silpnybė propagandos kare“ (delfi.lt/news/daily) ar „Rusų kalba – kaip ekspansijos priemonė“ (delfi.lt/news/ringas) ir pan.

Taigi santykiuose su savo gimtąja kalba rusakalbiams nelengva atsikratyti politikos šešėlio, interviu dažnai vartojami žodžiai *propaganda, politika, žinios...* Labai tiksliai tai yra apibrėžta Josifo Brodskio Nobelio premijos atsiėmimo kalboje: „[Ž]mogui, kurio gimtoji kalba yra rusų, kalbos apie politinį blogį yra tokios pat natūralios, kaip virškinimas...“

Žinoma, pastaruoju metu politinis rusų kalbos atspalvis ima šiek tiek nublankti prieš ekonomikos veiksnių svarbą, o rusų kalbos įvaizdis nebe juodai baltas, nes nebėra siejamas tik su rusų kultūra arba politika – jis priklauso nuo Rusijos ekonominės padėties pasaulyje, o lietuviams tai – galingo kaimyno kalba. Pvz., filosofas G. Degėsys, paklaustas, kokios yra perspektyviausios kalbos ir kokių kalbų reikia mokytis bei mokytį Lietuvoje, teigia, kad apskritai tai priklauso nuo to,

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

kokiame pasaulio krašte gyvename ir ko tikimės iš savo arba savo mažųjų ateities. Kalbėkime apie Lietuvą. Be anglų kalbos mums labai svarbi ir rusų kalba. <...> Todėl patariu pamiršti negeras praeitis ir į kalbą žiūrėti kaip į turtą, kuris gali tapti jūsų (lrytas.lt/gyvenimo-budas).

Tad net ir panašaus pobūdžio publikacijose neišvengiama užuominų į politines rusų kalbos konotacijas.

Todėl rusakalbiams dar reikia ir nemažai psichologinio atsparumo bei emocinės savitvardos tam, kad jie galėtų matyti savo kalbą ne kaip įsiūlytą paveldą, o kaip vertingą dovaną, kuri bus išsaugoma ir už Rusijos ribų gyvenančių jaunųjų kartų.

Literatūra

Auškalnienė, L. 2006. Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete. *Etniškumo studijos* 2006/1, 45–58. Prieiga internetu: http://ces.lt/en/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Auskalniene_2006.pdf. Žiūrėta 2013 10 17.

Beresnevičiūtė, V. ir M. Frėjūtė-Rakauskienė. 2006. Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė. *Etniškumo studijos* 2006/1, 19–44. Prieiga internetu: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Beresnevicute_Frejute-Rakauskiene_2006.pdf. Žiūrėta 2013 10 17.

Brazauskienė, J. 2010. Lietuvos miestų rusų diasporos portretas. *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 107–122.

Brazauskienė, J. 2013. Lietuvos rusų kalbinės nuostatos. *Miestai ir kalbos II*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 175–184.

Brazauskienė, J. ir A. Lichačiova. 2011. Ruskijė v sovremennoj Litve: jazykovyje praktiki i samoidentifikacija. *Diaspory*. Maskva: Natalis, 61–85.

Čubajevaitė, L. 2013. *Sociolingvistinis Kauno moksleivių paveikslas*. Daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Frėjūtė-Rakauskienė, M. 2011. Rusai Lietuvoje ir Latvijoje: europinio, regioninio ir lokalaus identitetų sąveika. *Etniškumo studijos* 2011/1-2, 80–110. Prieiga internetu: http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Fr%20C4%97jut%20C4%97-Rakauskien%20C4%97_2011.pdf. Žiūrėta: 2013-08-20.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Lebedeva, N. 2003. „Sindrom naviazannoj etničnosti“ i sposoby jego preodolenija. *Etničeskaja psichologija*. Sankt Peterburg: Reč, 182–188.

Leončikas, T. 2007. *Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas*. *Etniškumo studijos* 2007/1, Vilnius: Eugrimas.

Lichačiova, A. 2009. Lietuvos rusų ir rusakalbių sąvokos *gimtoji kalba* suvokimas. *Kalbos kultūra*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 253–258.

Lichačiova, A. 2010. Vilniaus ir Klaipėdos rusų ir rusakalbių tapatybės savivokos ypatumai. *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 125–151.

Lichačiova, A. 2013. Visagino sociolingvistinė specifika ir perspektyvos. *Miestai ir kalbos II*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 185–216.

Matsuo, M. 2009. Language and Ethnicity: An Iridescent Relation, 57–72. Prieiga internetu: <http://home.hiroshima-u.ac.jp/heiwa/Pub/E23/03matsuo.pdf>. Žiūrėta: 2013-08-24.

Mazur, J. 2012. Sochranenije etnokulturnoj identičnosti i problemy obrazovanija: russkije v Litve. *Vestnik Federalnogo universiteta im. I. Kanta*. 6 leid., 31–38. Prieiga internetu: http://journals.kantiana.ru/upload/iblock/95f/bfdyuvpupc_31-38.pdf. Žiūrėta: 2013-11-15.

Miestai ir kalbos. 2010. Kolektyvinė monografija. M. Ramonienė (moksl.red.). Vilnius: Vilniaus universitetas.

Miestai ir kalbos II. 2013. Kolektyvinė monografija. M. Ramonienė (moksl.red.). Vilnius: Vilniaus universitetas.

Ramonienė, M. 2010. Įvadas. *Miestai ir kalbos*. M. Ramonienė (moksl.red.). Vilnius: Vilniaus universitetas, 9–24.

Ramonienė, M. ir D. Krupickaitė. 2013. Įvadas. *Miestai ir sociolingvistika*. *Miestai ir kalbos II*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 9–20.

Soldatova, G. 2003. Etničeskoje samosoznanije i etničeskaja identičnost'. *Etničeskaja psichologija*. Sankt Peterburg: Reč, 189–196.

Stefanenko, T. 2003. *Etnopsichologija*. Maskva: Aspekt-Press.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Šostko, M. Tautinių mažumų vaizdavimas nacionaliniuose laikraščiuose. Magistro darbas. Vilnius, 2007. Prieiga internetu: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20101124_204106-78064/DS.005.1.01.ETD. Žiūrėta 2013-10-17.

Vendina, O. 2001. Russkije za rubežami Rossii. *Geografija*, Nr. 11. Prieiga internetu: <http://geo.1september.ru/2001/11/contents11.htm>. Žiūrėta: 2013-08-11.

Šaltiniai:

Gedvilaitė, M. 2006. Tautinė sudėtis, *Lietuvos gyventojai: Struktūra ir demografinė raida*. Vilnius: Statistikos departamentas. 61–68. Prieiga internetu: http://web.stat.gov.lt/uploads/42_Lietuvos_gyventojai.pdf. Žiūrėta: 2013-10-20.

Lietuvos statistikos departamentas. 2013a. *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybę. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Prieiga internetu: http://web.stat.gov.lt/uploads/docs/gyv_kalba_tikyba.pdf. Žiūrėta: 2013-10-20.

Lietuvos statistikos departamentas. 2013b. *Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą. Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Prieiga internetu: <http://web.stat.gov.lt/uploads/blog/1364564319.pdf?PHPSESSID=eee74789a0091d647d016f35b43f1633>. Žiūrėta: 2013-10-20.

Russkije Litvy: Kto my takije? *Litovskij kur'jer*, 2011-11-08. Prieiga internetu: <http://www.kurier.lt/?p=3619>. Žiūrėta: 2013-08-30.

delfi.lt/voxpopuli – Apie rusų ir lenkų kalbas: kodėl aš turiu jas mokėti?, 2012-09-21. Prieiga internetu: <http://pilietis.delfi.lt/voxpopuli/apie-rusu-ir-lenku-kalbas-kodel-as-turiu-jas-moketi.d?id=59549167>. Žiūrėta: 2013 09 10.

delfi.lt/news/daily – E. Digrytė. Rusų kalba – lietuvių silpnybė propagandos kare, 2009 11 14. Prieiga internetu: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rusu-kalba-lietuviu-silpnybe-propagandos-kare.d?id=25689545>. Žiūrėta: 2013 09 28.

delfi.lt/news/ringas – Č. Iškauskas. Rusų kalba – kaip ekspansijos priemonė, 2012 06 10. Prieiga internetu: <http://www.delfi.lt/news/ringas/abroad/ciskauskas-rusu-kalba-kaip-ekspansijos-priemone.d?id=58892331#ixzz2e8WNa2xl>. Žiūrėta: 2013 09 28.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

lrytas.lt/gyvenimo-budas – Filosofas G. Degėsys: „Vaikus užsienio kalbų reikia mokyti kuo anksčiau“, 2013 09 19. Prieiga internetu: <http://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/seima-ir-santykiai/filosofas-g-degesys-vaikus-uzsienio-kalbu-reikia-mokyti-kuo-anksčiau.htm>. Žiūrėta: 2013-09-28.

[1] Abiejų projektų vadovė – prof. dr. M. Ramonienė (VU), tyrimų rezultatai apibendrinti kolektyvinėse monografijose „Miestai ir kalbos“ (2010 m.) ir „Miestai ir kalbos II“ (2013 m.).

[2] Reikia paminėti, kad Lietuvoje tik pastaraisiais metais pagyvėjusiuose tautinės tapatybės tyrimuose apskritai mažai dėmesio skiriama kalbos dėmeniui, tai ypač pasakytina apie kalbininkų darbus (žr. Ramonienė 2010: 11).

[3] Kai kurie su švietimu siejami šio sociologinio tyrimo rezultatai apibendrinti J. Mazur straipsnyje (Mazur 2012).

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu

Ala Lichačiova, Svetlana Markova

Santrauka

Lietuvoje iki šiol nėra išsamesnių studijų šalies rusakalbių kalbinėms nuostatomis ir jų santykiams su gimtąja kalba iširti. Šiame straipsnyje bandoma apčiuopti tuos subtilius ryšius, kurie sieja Lietuvoje gyvenančius nelietuvių tautybės žmones su rusų kalba, kuri jų šeimose laikoma gimtąja, o jie patys arba yra rusų kilmės, arba daugiau ar mažiau tapatinasi su rusais. Aptariami keli su įvardyta problema susiję klausimai: ar Lietuvos rusakalbiai jaučiasi gerai, vartodami gimtąją kalbą; ar jiems yra artima Rusija kaip simbolinė gimtinė arba kalbinė metropolija; ar jie norėtų, kad vaikai gerai mokėtų rusų kalbą, laikytų ją gimtąja; ar jų santykiai su gimtąja kalba priklauso nuo rusofobijos apraiškų viešajame diskurse ir žiniasklaidos transliuojamos nuomonės. Nagrinėjami projektų „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“ (2007–2009) ir „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis“ (2010–2012) duomenys apie Vilnių, Klaipėdą ir Visaginą, nes tai yra miestai, kuriuose rusakalbių gyventojų kiekis yra didžiausias, lyginant su kitais šalies regionais. Giluminių apklausų medžiagos analizė rodo, kad Lietuvos rusakalbiams gyventojams rusų kalba išlieka vienintelis realus etninės savivokos rodiklis. Dauguma Lietuvoje gyvenančių rusakalbių nesuvokia Rusijos kaip artimos šalies gyvenimo būdo ir mentaliteto požiūriu, jiems tai nėra tapatybę lemianti simbolinė sąvoka, bet greičiau jų gimtosios kalbos erdvė. Jie teigia branginantys gimtąją kalbą, suvokia ją kaip emociškai artimiausią, pabrėžia rusų kalbos sąsajas su rusų kultūra bei jos pragmatinę vertę mūsų laikais, jaunieji respondentai deklaruoja nusiteikimą perduoti rusų kalbą vaikams. Tačiau Lietuvos rusakalbių gyventojų noras neprarasti gimtosios kalbos reikalauja didesnių, negu kitoje kalbinėje aplinkoje gyvenantiems žmonėms įprasta, pastangų. Lietuvos žiniasklaidoje periodiškai aktyviai besireiškiant etninio ir kalbinio nepakantumo vietos kitakalbiams, savo kalbos išlaikymui rusiškai kalbantiems gyventojams prireikia dar ir psichologinio atsparumo viešojo diskurso spaudimui.

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Endowed Value or Imposed Heritage? Attitudes of Russian-Speaking Lithuanian Citizens towards their Native Language

Ala Lichačiova, Svetlana Markova

Summary

So far there has been no detailed research done in Lithuania that would allow to analyze the attitudes of the Russian-speaking citizens towards their native language. In this article, an attempt is made to determine the subtle relation between the Lithuanian citizens of non-Lithuanian nationality and the Russian language which is considered to be native in their families, while they either are Russians or identify themselves as Russians.

Certain questions concerning this problem are taken into consideration: do Russian-speaking citizens feel good about using their native language; do they feel affinity to Russia as their symbolic homeland or the mother country of their language; do they want their children to have a good command of Russian and consider it their native language; is their relationship with their native language affected by the manifestation of Russophobia in public discourse and mass media.

The data of the sociolinguistic projects *Language Use and Ethnic Identity in Lithuanian Cities* (2007–2009) and *A Sociolinguistic Map of Lithuania* (2010–2012) focussing on Vilnius, Klaipėda and Visaginas is discussed. These cities have been selected as the ones with the largest Russian-speaking population as compared to other regions of Lithuania.

The analysis of in-depth interviews reveals that for the Russian-speaking people in Lithuania the native language remains the only real indicator of their ethnic self-identification. Most of the respondents do not regard Russia as a country close to them in terms of lifestyle and mentality, they do not perceive Russia as a symbolic concept defining their self-identity; it is for them the space of their mother tongue. The respondents claim that they value their mother tongue, see it as emotionally closest and stress the relation between the Russian language and culture as well as the pragmatic value of knowing Russian nowadays. Young respondents declare that they intend to do their best to pass their mother tongue to their future children.

However, the intentions of the Russian-speaking people of Lithuania to support the vitality of their native language, which requires more effort than is usual for people living in the environment of a different language. In the Lithuanian media and online comment sections, ethnic and linguistic intolerance towards local people who speak another language is livened up periodically. Therefore

Lichačiova, A. ir Markova, S. Dovanota vertybė ar įsiūlytas paveldas? Lietuvos rusakalbių nuostatos gimtosios kalbos atžvilgiu. *Taikomoji kalbotyra* 2014 (4). www.taikomojikalbotyra.lt

Russian-speaking residents of Lithuania need to be psychologically strong in order to resist the pressure of public discourse and to sustain their native language.

Straipsnis įteiktas 2013 m. lapkričio mėn.